

ЧУПРУН Є. В.,
аспірант кафедри цивільного права
та процесу
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

УДК 347.943

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.11>

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ІМУНІТЕТУ СВИДКА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Наукова стаття присвячена дослідженню актуального питання сутності та значення імунітету свідка в цивільному судочинстві. Наголошено, що з урахуванням подальшого реформування всіх інститутів цивільного процесуального законодавства України перед правовою наукою постає завдання необхідності його адаптації до міжнародних і європейських стандартів.

У роботі обстоюється теза про те, що проблема сутності та значення імунітету свідка в цивільному судочинстві в сучасній юридичній літературі ще належно не висвітлена. Нині залишаються ще низка питань, що потребують подальшого дослідження і доопрацювання, а саме: наскільки новий підхід, що закріплений у новій редакції Цивільного процесуального кодексу України, до формування переліку осіб, які не можуть бути допитані як свідки, відповідає сучасним тенденціям і викликам під час реформування цивільного судочинства.

Визначено, що імунітет свідка в цивільному судочинстві є різновидом правового імунітету взагалі, з одного боку, і елементом (субінститутом) доказового права, з іншого боку. Напрацювання з питання правового імунітету в доктрині теорії права й мають лягати в основу дослідження імунітету свідка в цивільному судочинстві.

У статті зазначено, що в цивільному процесуальному законодавстві й у правовій літературі свідок у цивільному процесі визначається як носій інформації, джерело відомостей про шукані факти. За загальним правилом, відсутність у свідка юридичної заінтересованості у вирішені справи не може цілковито виключити іншу заінтересованість свідка. Свідки не є обов'язковими суб'єктами цивільного судочинства. Окрім того, показання свідків допустимі далеко не в усіх справах.

У статті доведено, що імунітет свідка в цивільному судочинстві можна визначити як один із видів імунітетів, відповідно до якого фізична особа, яка підлягає допиту як свідок, звільняється від загального обов'язку давати показання в суді, що проявляється у праві відмовитися від дачі показань, у формі заборони допиту свідків у випадках, установлених цивільним процесуальним законодавством, є важливою гарантією залучення громадськості (свідків) до процесу вирішення цивільних спорів.

Ключові слова: свідок, імунітет свідка, імунітет свідка в цивільному судочинстві, особи, які не можуть бути допитані як свідки.

Chuprun Ye. V. Problem of determining the concept and value of witness immunity in civil proceedings

The scientific article is focused on studying the relevant issue of the essence and value of witness immunity in civil proceedings. It has been emphasized that taking into account the further reform of all institutions of civil procedural legislation

of Ukraine, legal science faces the task of its adaptation to international and European standards.

The author of the paper argues that the problem of the essence and value of witness immunity in civil proceedings in the modern legal literature has not been properly covered yet. There is still a number of issues that need further research and revision, namely how the new approach, enshrined in the new wording of the Civil Procedural Code of Ukraine in regard to the formation of a list of persons who cannot be questioned as witnesses, meets the current tendencies and challenges while reforming civil justice.

It has been determined that witness immunity in civil proceedings is a kind of legal immunity in general, on the one hand, and an element (subinstitution) of the law of evidence, on the other hand. Developments regarding the issue of legal immunity in the doctrine of theory of law should form the basis of studying witness immunity in civil proceedings.

The author of the article has stated that civil procedural legislation and legal literature define a witness in civil proceedings as a carrier of information, a source of information about the facts sought. The lack of a witness's legal interest in resolving the case as a general rule, cannot completely exclude another witness's interest. Witnesses are not obligatory subjects of civil proceedings. Besides, the testimony of witnesses is not admissible in all cases.

The author of the article has proved that witness immunity in civil proceedings can be defined as one of the types of immunity, according to which an individual to be interrogated as a witness is released from the general obligation to testify in court, which is manifested in the right to refuse to testify and in the form of a ban to interrogate witnesses in cases established by civil procedural law, and is an important guarantee of involving the public (witnesses) into the process of resolving civil disputes.

Key words: *witness, witness immunity, witness immunity in civil proceedings, persons who cannot be questioned witnesses.*

Вступ. Цивільним процесуальним законодавством встановлено порядок провадження в цивільних справах, який є єдиним і обов'язковим для всіх учасників судового процесу. Водночас Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК) України містить норми, які передбачають винятки із загального порядку провадження в цивільному процесі. Під час внесення до Кодексу таких норм законодавець виходить, зокрема, з необхідності забезпечити для певних категорій осіб належні умови професійної діяльності, які не можуть бути забезпечені в разі застосування до них загальних норм ЦПК України. Беруться також до уваги також роль, яку ці особи відіграють у державі та суспільстві, характер і обсяг тієї шкоди суспільним інтересам, якої може бути завдано внаслідок поширення на цих осіб загального правового режиму, встановленого ЦПК України, чи навпаки, унаслідок створення для них винятків із такого процесуального режиму.

Необхідність встановлення винятків яскраво проявляється тоді, коли йдеться про допит свідків. У доктрині цивільного процесуального права та правозастосовчій діяльності норми, які встановлюють винятки щодо можливості допиту певної особи як свідка, мають назву «імунітет свідка». Особа, якій відома інформація про ту чи іншу обставину справи, може бути допитана як свідок не в усіх випадках через закріплення в цивільному процесуальному законодавстві інституту імунітету свідка.

З урахуванням подальшого реформування цивільного процесуального законодавства України перед правовою наукою постає завдання необхідності його адаптації до міжнародних і європейських стандартів. Загальновизнані принципи судочинства і норми міжнародного права вимагають забезпечення доступності правосуддя та гарантій права на справедливий судовий розгляд, передбачених Конвенцією про захист прав людини та

основоположних свобод. Як слушно зазначається в юридичній літературі, дотримання прав і свобод людини і громадянина має стати невіддільною частиною інтеграційного процесу України до Європи, становлення нашої країни як розвиненої, правової, демократичної держави. Одним із найбільш ефективних шляхів використання можливостей нинішнього розширення Європейського Союзу для України є інтенсифікація нею роботи в напрямі адаптації національного законодавства, зокрема в галузі прав і свобод людини, до відповідних норм законодавства Європейського Союзу, загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів, розроблення дієвого механізму їх реалізації та захисту [1, с. 64].

Актуальність дослідження цієї проблеми зумовлена й тим, що протягом десятиліть розвитку цивільного судочинства проблема сутності та значення імунітету свідка в цивільному судочинстві в сучасній юридичній літературі ще належно не висвітлена. Серед учених, які досліджували цю важливу для цивільного судочинства проблему, варто назвати С.В. Васильєва [2], К.В. Гусарова [3], О.А. Ісаєнкова [4], В.А. Кройтора [5; 6], В.В. Молчанова [7; 8], Н.А. Новікову [9; 10], М.А. Фокіну [11; 12], О.І. Сліпченка [13; 14], А.С. Штефан [15] та інших. Деяких аспектів цієї важливої проблеми торкався й автор цієї роботи [16; 17]. Водночас комплексно проблеми регламентації імунітету свідка в цивільному судочинстві досліджувались частково. Так, у 2018 р. з'явилася вітчизняна дисертаційна праця Н.А. Новікової «Показання свідків у цивільному процесі», де, серед іншого, наводяться види імунітету свідків та характеризуються деякі його аспекти, проте не здійснено повного огляду положень ст. 70 ЦПК України, які мають новелістичний характер. Нині залишаються питання, що вимагають подальшого дослідження та доопрацювання, а саме: наскільки новий підхід, що закріплений у новій редакції ЦПК України, до формування переліку осіб, які не можуть бути допитані як свідки, відповідає сучасним тенденціям і викликам під час реформування цивільного судочинства.

Розв'язання завдання із забезпечення ефективного судового захисту прав осіб, які не можуть бути допитані як свідки, формулювання вихідних положень для вдосконалення цивільного процесуального законодавства в досліджуваній сфері неможливо без комплексного теоретичного дослідження процесуального положення осіб зазначеної категорії, заснованого на дослідженні досягнень процесуальної науки, аналізі зарубіжного та вітчизняного законодавства, судової практики.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення поняття імунітету свідка в цивільному процесуальному праві. Окрема увага в дослідженні приділяється окресленню значення в цивільному судочинстві означеного правового інституту.

Результати дослідження. Імунітет свідка в цивільному судочинстві є різновидом правового імунітету взагалі, з одного боку, і елементом (субінститутом) доказового права, з іншого боку. Водночас саме доказове право розглядається як комплексний інститут, який містить сукупність норм, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку із процесом доказування в цивільних справах, з метою вирішення цих справ [18, с. 36]. Норми, що встановлюють імунітет окремих осіб від залучення їх як свідків для повідомлення суду необхідних для вирішення цивільних справ відомостей, включені в цю сукупність [4, с. 78].

У правовій доктрині утвердилося розуміння, що правовий імунітет загалом – це правило, у межах якого особа, що наділена спеціальними ознаками, пов'язаними зі здійсненням міжнародних, державних і громадських функцій, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів [19, с. 5]. Як слушно зазначає О.П. Васильченко, імунітет є своєрідним винятком із загального правового статусу, який притаманний конкретно визначеному колу осіб і має такі ознаки:

- створює особливий правовий режим для суб'єктів, які його мають;
- є гарантією суспільно корисної діяльності, сприяє виконанню певних обов'язків;
- являє собою своєрідні винятки із загального правового статусу;
- притаманний конкретно визначеному колу осіб, перелік яких міститься як у міжнародному, так і в національному законодавстві;

- зміст певного імунітету підлягає обов'язковому закріпленню в законодавстві, зазвичай на конституційному рівні;
- звільняє особу від виконання певних обов'язків чи відповідальності за певні діяння, які впливають з її правового статусу;
- являє собою форми прояву диференціації правових статусів та юридичних зв'язків;
- більшість імунітетів спрямовані на дотримання приписів міжнародних нормативно-правових актів [20, с. 59]. Відповідно, ці напрацювання з питання правового імунітету в доктрині теорії права й мають лягти в основу цього дослідження.

Норми інституту імунітету свідка в цивільному судочинстві містяться у ст. 70 ЦПК України. Маємо зазначити, що в чинному цивільному процесуальному законодавстві України не вживається термін «імунітет», але вважаю, що саме він найбільш точно підходить для означення розглядуваної сукупності правових норм. У доктрині цивільного процесу цей правовий інститут дістав назву «імунітет свідка».

«Імунітет свідка» як поняття має конституційно-правові витоки, адже у ст. 63 Конституції України передбачено, що «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом». Конституційні засади імунітету свідка впливають з міжнародних стандартів. Так, «Міжнародним пактом про громадянські і політичні права» закріплено, що «кожен має право <...> не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе» (ч. 3 ст. 14).

Імунітет свідка застосовується щодо особливих суб'єктів цивільного судочинства, свідків, які належать до окремої групи осіб – «Інші учасники судового процесу» (ст. 65 ЦПК України). Свідок належить до осіб, що сприяють здійсненню правосуддя в цивільній справі. Також варто зазначити, що свідок є юридично незаінтересованою особою в результаті вирішення справи та не є учасником матеріально-спірних відносин.

Згідно зі ст. 90 ЦПК України, під показаннями свідка треба розуміти повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини. Якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи повинні бути також допитані. За відсутності можливості допитати особу, яка надала первинне повідомлення, показання із чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно із правилами ЦПК України [21].

Свідок є очевидцем, він має особисті спостереження про події, що повинні стати змістом його показань. Свідок є незамінним, на відміну від експерта, перекладача й інших осіб, які мають значення для суду лише як носії певних професійних знань і можуть бути замінені іншими особами, які мають відповідні знання. Свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Свідок зобов'язаний з'явитися до суду у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини [22, с. 113]. К.С. Юдельсон зазначав, що свідок – це психічно розвинена особа, яка не є та не може бути суб'єктом даного процесу, викликана в суд для дачі показань (повідомлення відомостей), що мають значення для вирішення справи [23, с. 164]. Як переконує Н.А. Новікова, свідок – це юридично не зацікавлена у вирішенні цивільної справи фізична особа, яка правильно (безпосередньо чи опосередковано) сприймала інформацію у справі, у яку залучена на підставі ухвали суду, та має здатність про неї висловлюватися [9, с. 71]. М.М. Ясинок і Д.Г. Глушкова зазначають, що свідок – це важливий учасник цивільного процесу, основна функція якого полягає в наданні правдивих свідчень щодо відомих обставин [24, с. 175]. Як бачимо, і в цивільному процесуальному законодавстві, і у правовій літературі свідок у цивільному процесі визначається як носій інформації, джерело відомостей про шукані факти. Свідок, з позиції цивільного процесуального права, – це юридично не заінтересована в результаті розгляду і вирішенні цивільної справи особа, якій відомі будь-які відомості про обставини, що мають значення для правильного вирішення цієї цивільної справи,

завданням якої є відтворення суду інформації про ці обставини. Причому, за загальним правилом, відсутність у свідка юридичної заінтересованості у вирішенні справи не може цілком виключити іншу заінтересованість свідка. Тому суд перед допитом свідка з'ясовує його відношення до осіб, які беруть участь у справі [4, с. 79].

Необхідно зазначити, що свідки не є обов'язковими суб'єктами цивільного судочинства. Окрім того, показання свідків допустимі зовсім не в усіх справах. За правилом допустимості доказів, обставини справи, які за законом повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування. Такі обмеження зазначаються нормами матеріального права. Наприклад, згідно зі ст. 218 Цивільного кодексу України, недотримання простої письмової форми угоди позбавляє сторону можливості в разі спору посилалися для її підтвердження на показання свідків [25]. Недодержання судом цієї вимоги закону, встановлення істини у справі за допомогою показань свідків, навіть якщо вони мали прямий зв'язок із предметом доказування, призводить до скасування постановленого на основі таких доказів судового рішення [26, с. 100]. Отже, можна зробити висновок про те, що положення про імунітет свідка застосовуються зовсім не в кожному процесі в суді в цивільній справі.

У цій науковій статті визначено також за *метою* встановити, що розуміється під імунітетом свідка взагалі, дати відповідне поняття. Неоднозначність доктринального поняття «імунітет свідка» та практичні потреби у правозастосуванні зумовлюють актуальність звернення в наукових дослідженнях до проблеми визначення такого поняття. Як слушно зауважила О.С. Гусак, у системі наукових юридичних досліджень принципове значення має аналіз поняттєво-категоріального апарату. Актуальність такого дослідження має як теоретико-правове підґрунтя, так і практичну необхідність доктринального пізнання, оскільки має забезпечити науково обґрунтований підхід до однозначного розуміння відповідних правових категорій, а у практичному плані має сприяти виробленню єдиних підходів до розуміння категорій юриспруденції з метою їх правильного й однотипного застосування в межах юридичної практичної діяльності [27, с. 70]. У зв'язку із цим доречно навести позицію фахівця з юридичної логіки В.Д. Тітова, який зазначає: «Визначення є універсальною логічною операцією, використання якої або прямо вимагається (як у точних науках), або, через іррадіацію стандартів строгості зі сфери точних наук, схвалюється в будь-якій іншій, зокрема й у соціальній або гуманітарній науці. Річ у тому, що без чітко сформульованого визначення ми не маємо наукового поняття і змушені задовольнятися невизначними уявленнями, що допускають довільні суб'єктивні тлумачення.

Мабуть, немає такої іншої професії, окрім юридичної, де так часто доводилося б вдаватися до визначень. Між тим, з ними в юриспруденції не так усе гаразд, як може здатися на перший погляд» [28, с. 45].

Варто підтримати висловлену в юридичній літературі тезу, що у визначення поняття повинні включатися лише такі ознаки сутнісного змісту, що притаманні їм і відрізняють від інших понять, та щоб поняття не було перевантажено зайвою деталізацією, отже, невизначеністю [29, с. 63]. Однозначне розуміння точного юридичного змісту і наукового визначення поняття «імунітет свідка» є необхідною умовою розвитку юридичної науки.

Як зазначається в «Юридичній енциклопедії», під імунітетом свідка варто розуміти звільнення в передбачених законом випадках особи, яка підлягає допиту як свідок, від обов'язку давати показання у кримінальній чи цивільній справі. Імунітет свідка може бути зумовлений виконанням службового або професійного обов'язку зберігати державну, службову чи професійну таємницю [30, с. 670].

В «Енциклопедії сучасної України» зазначено, що імунітет свідка – звільнення в передбачених законом випадках особи, яка підлягає допиту як свідок, від обов'язку давати показання у кримінальній, цивільній, адміністративній чи іншій справах [31].

С.В. Васильєв у книзі «Енциклопедія цивільного судочинства: основні інститути та теоретичні засади» зазначає, що імунітет свідка – це надане законом право свідка відмовитися давати показання через родинні або службові обов'язки [32, с. 183].

М.К. Треушніков визначає імунітет свідка як правове регулювання випадків, коли суд взагалі не може допитувати того або іншого громадянина як свідка, або коли громадянин має право сам відмовитися давати показання, і суд, через наявність правової підстави для такої відмови, не має права примусити громадянина давати показання свідка [33, с. 200].

Так, В.В. Молчанов висловлює думку, що імунітетом свідка є встановлене законом звільнення особи від обов'язку давати показання в суді, яке може виражатися у формі привілею, який проявляється у праві відмовитися давати показання, та у формі заборони допиту свідків за певних обставин [34, с. 8].

Н.А. Новікова, не зазначаючи поняття «імунітет свідка», дотримується думки, згідно з якою імунітет свідка поширюється на осіб, яких не можна допитувати, та осіб, які мають право відмовитися від надання показань [10, с. 11].

О.М. Ткаля вважає, що імунітет свідка являє собою особливу форму правового імунітету, що полягає у звільненні певної особи, яка підлягає допиту як свідок, від обов'язку свідчити проти себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, усиновлених, усиновителів, а також у прямій забороні допитувати окремих осіб як свідків, що є гарантією здійснення публічних функцій протидії злочинності й залученням громадськості до процесу вирішення правових спорів [19, с. 5–6].

Перелік майже аналогічних дефініцій поняття «імунітет свідка» можна було б продовжити, але в цьому немає потреби. Стислий аналіз висловлених у юридичній літературі позицій учених дозволяє зробити узагальнений висновок про те, що наведені вище поняття мають бути критично оцінені насамперед через невідповідність їхньої побудови основним правилам визначення будь-якого поняття.

У науковій літературі аргументовано зазначається, що будь-яке поняття розкриває свій предмет через зміст і обсяг, де зміст – це сукупність істотних ознак, які в ньому містяться, а обсяг – множина чи клас мислимих предметів (явищ), кожен з яких є носієм ознак, що становлять зміст поняття [35, с. 27]. А.Є. Конверський зазначає, що поняття – це форма мислення, яка є результатом узагальнення і виділення предметів деякого класу за загальними та специфічними для них ознаками [36, с. 119].

Уважаємо за доцільне спочатку розглянути питання визначення обсягу – множина чи клас мислимих предметів (явищ), у понятті імунітету свідка. Як впливає з аналізу низки норм ЦПК України, такими мислимыми предметами (явищами) у понятті імунітету свідка в цивільних справах є те, що імунітет свідка є одним із видів імунітетів у цивільному судочинстві. Так, поряд з імунітетом свідка в цивільному судочинстві можна виділити: імунітет держави, дипломатичний імунітет тощо.

Як уже зазначалось вище, поняття розкриває свій предмет не тільки через обсяг, а й через зміст, де зміст – це сукупність істотних ознак, які в ньому містяться. Виділяючи ознаки поняття, варто враховувати висловлене в логіці положення, що за субстанціональністю ознаки поділяються на суттєві й несуттєві. Суттєвими називаються ознаки, що визначають природу предмета, який відображається в понятті. Суттєві ознаки виступають основою узагальнення предметів і виділення їх серед інших, схожих із ними предметів [36, с. 125].

Коли говоримо про суттєві ознаки поняття «імунітет свідка», варто зазначити, що йдеться про таку ознаку, як *звільнення від загального обов'язку давати показання в суді*. Тут доречно навести аргументи В.В. Молчанова, який зазначав, що надання права відмовитися від свідчення та заборона проводити допит, по суті, виступають звільненням від загального зобов'язання давати показання в суді [34, с. 113].

Окрім того, маємо зазначити, що в понятті імунітету свідка йдеться не про будь-яку особу, а тільки *про фізичну особу, яка підлягає допиту як свідок*.

Уважаю, що дослідження цього питання можна пов'язати також з дискусією в науці цивільного процесуального права про можливі форми звільнення особи від обов'язку давати показання в суді. Як уже зазначалось, В.В. Молчанов відзначив, що імунітетом свідка є встановлене законом звільнення особи від обов'язку давати показання в суді, яке може вира-

жатися у двох формах: 1) у формі привілею, що проявляється у праві відмовитися давати показання; 2) у формі заборони допиту [34, с. 9].

Справді, аналіз чинного процесуального законодавства дозволяє зробити висновок про можливість виділення вказаних форм. Так, згідно із ч. 1 ст. 71 ЦПК України, фізична особа не має права відмовитися давати показання, окрім показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть спричинити юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів. Ця форма привілею в імунітеті свідка спрямована на реалізацію конституційної гарантії відсутності відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ч. 1 ст. 63 Конституції України).

Інша форма привілею в імунітеті свідка буває тоді, коли через правовий статус особа не може бути допитана як свідок згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без згоди цієї особи (п. 5 ч. 1 ст. 70 ЦПК України). Зокрема, особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв – без згоди дипломатичного представника (ч. 2 ст. 70 ЦПК України).

Як слушно зазначає А.С. Штефан, форма заборони допиту в імунітеті свідка пов'язана зі збереженням таємниці, яка охороняється законом, і означає неможливість вимагати від особи давати показання, у яких розкритється ця таємниця [15, с. 88]. У ч. 1 ст. 70 ЦПК України встановлено, що не можуть бути допитані як свідки:

1) особи, які, за законом, зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості.

Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура (ст. 131–2 Конституції України). Будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, інші документи й відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності, становлять адвокатську таємницю, розголошення якої без згоди клієнта забороняється.

Окремо варто зупинитись на нововведенні – збереженні таємниці медіації. Медіація є особливим видом посередництва, що передбачає участь третьої сторони у врегулюванні конфлікту, обов'язково нейтральної, яка заінтересована лише в тому, щоб сторони вирішили свій спір із максимальною вигодою для себе, проте не надає жодної оцінки діям і рішенням сторін конфлікту [38, с. 68]. У ст. 16 ЦПК України передбачено, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю одна з одною або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом. У разі вжиття таких заходів за участю медіатора всі відомості, отримані ним у процесі надання послуг, вважатимуться таємницею і не підлягають розголошенню, а тому медіатор не може бути допитаний як свідок про ці відомості. Такі нововведення – збереження таємниці медіації, конфіденційної інформації щодо врегулювання спору за участю судді – не викликають сумнівів щодо їхньої доцільності;

2) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих. Це обмеження ґрунтується на положенні ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», відповідно до якого ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними під час сповіді віруючих. Тому суб'єктом таємниці сповіді є священнослужитель – особа, яка служить при храмі та має право проводити релігійні обряди як у храмі, так і поза ним [39, с. 105]. У низці досліджень неможливість допиту священно-

служителів про відомості, що становлять таємницю сповіді, пояснюється так: а) не допускається допит священнослужителів з питань, пов'язаних зі сповіддю, безвідносно до їхньої приналежності до того або іншого релігійного об'єднання; б) метою введення заборони на допит священнослужителів є захист прав не релігійних організацій, а громадян, що сповідують релігію [40, с. 159]; в) священнослужитель обов'язково повинен офіційно належати до тієї чи іншої релігійної організації (парафія, монастир тощо), статут якої зареєстрований в установленому законом порядку [41, с. 23];

3) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участі.

Відповідно вважаємо, що наступною суттєвою ознакою в понятті «імунітет свідка» є те, що імунітет свідка проявляється у *праві відмовитися давати показання та у формі заборони допиту свідків у випадках, установлених цивільним процесуальним законодавством*.

Суттєвим має бути відображення в понятті такої істотної ознаки, як *значення категорії «імунітет свідка» у цивільному судочинстві*. Проблематика значення категорії «імунітет свідка в цивільному судочинстві» як явища правової реальності посідає важливе місце в межах вивчення більшості категорій науки цивільного процесуального права. Варто відзначити, що термін «значення» за «Академічним тлумачним словником української мови» тлумачиться так: 1. Громадська, політична, історична і т. ін. вага, роль кого-, чого-небудь; важливість. 2. Суть чого-небудь; зміст [42]. Отже, у цих аспектах і буде розглянуто проблему визначення значення категорії «імунітет свідка в цивільному судочинстві».

Значення імунітету свідка досить важливе і виходить далеко за рамки цивільного судочинства. Як зазначав М.Й. Штефан, на об'єктивність і повноту показань свідків про відомі їм обставини можуть впливати інші наявні неправові зв'язки між свідками і сторонами – товариські, родинні, громадські, моральні та психологічні чинники, які в дослідженні й оцінці показань свідків судом підлягають урахуванню [43, с. 281].

Уважається, що імунітет свідка усуває причини надання недостовірних показань (так, родич не робитиме вибір між обов'язком давати об'єктивні показання та збереженням нормальних родинних стосунків зі стороною справи). Імунітет свідка має велике соціальне значення, яке проявляється в наданні громадянину гарантій захисту його права на гідність, недоторканність приватного життя, особистої чи сімейної таємниці, зміцнення моральних засад правосуддя [8, с. 155]. Причиною запровадження імунітетів свідків у цивільному процесі є існування певної групи відносин, які базуються на цілковитій відвертості між суб'єктами. Якби люди знали, що в разі судового розгляду інша сторона таких відносин повинна буде розповісти все, про що вона від неї дізналася, відвертості у відносинах не було б [44, с. 190–191]. Отже, уважаю, що наявність імунітету свідка в цивільному судочинстві є *важливою гарантією залучення громадськості (свідків) до процесу вирішення спорів*.

Виокремлення обсягу та змісту, де зміст – це сукупність істотних ознак поняття «імунітет свідка в цивільному судочинстві», дозволило надати таке доктринальне поняття:

Імунітет свідка в цивільному судочинстві – один з видів імунітетів, відповідно до якого фізична особа, яка підлягає допиту як свідок, звільняється від загального обов'язку давати показання в суді, що проявляється у праві відмовитися давати показання у формі заборони допиту свідків у випадках, установлених цивільним процесуальним законодавством, та є важливою гарантією залучення громадськості (свідків) до процесу вирішення цивільних спорів.

Висновки. З дослідження можемо зробити такі висновки. Проблема сутності та значення імунітету свідка в цивільному судочинстві в сучасній юридичній літературі ще належно не висвітлена. Нині залишається ще низка питань, що потребують подальшого дослідження й доопрацювання, а саме: наскільки новий підхід, що закріплений у новій редакції ЦПК України, до формування переліку осіб, які не можуть бути допитані як свідки,

відповідає сучасним тенденціям і викликам під час реформування цивільного судочинства. Імунітет свідка в цивільному судочинстві є різновидом правового імунітету взагалі, з одного боку, і елементом (субінститутом) доказового права, з іншого боку. Напрацювання з питання правового імунітету в доктрині теорії права й мають лягати в основу дослідження імунітету свідка в цивільному судочинстві.

У цивільному процесуальному законодавстві й у правовій літературі свідок у цивільному процесі визначається як носій інформації, джерело відомостей про шукані факти. За загальним правилом, відсутність у свідка юридичної заінтересованості у вирішенні справи не може цілком виключити іншу заінтересованість свідка. Свідки не є обов'язковими суб'єктами цивільного судочинства. Окрім того, показання свідків допустимі далеко не в усіх справах.

Імунітет свідка в цивільному судочинстві можна визначити як один із видів імунітетів, відповідно до якого фізична особа, яка підлягає допиту як свідок, звільняється від загального обов'язку давати показання в суді, що проявляється у праві відмовитися давати показання, у формі заборони допиту свідків у випадках, установлених цивільним процесуальним законодавством, є важливою гарантією залучення громадськості (свідків) до процесу вирішення цивільних спорів.

Список використаних джерел:

1. Кройтор В.А., Степаненко Т.В. Стандарти Європейського Союзу в сфері цивільного судочинства і проблема доступу до правосуддя. *Наукові записки. Збірник наукових статей. Право. Економіка. Гуманітаристика*. Харків : Харківський економіко-правовий університет, 2005. № 1. С. 64–77.
2. Васильев С.В. Иммунитет свидетеля в гражданском судопроизводств Украины. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 3. С. 40–43.
3. Гусаров К.В. Некоторые проблемы правового статуса свидетеля в гражданском процессе. *Проблеми законності* : республіканський міжвідомчий науковий збірник. 2000. № 41. С. 96–101.
4. Исаенков О.А. Иммунитеты в гражданском процессуальном праве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. Саратов, 2016. 195 с.
5. Кройтор В.А. Показання свідків в аспекті дії правила допустимості доказів у цивільному судочинстві. *Сучасні проблеми цивільного права та процесу* : матеріали Круглого столу, присвяченого пам'яті професора Чингізхана Нуфатовича Азімова, м. Харків, 19 грудня 2014 р. ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С. 12–15.
6. Сліпченко О.І., Кройтор В.А. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : монографія. Київ, 2012. 244 с.
7. Молчанов В.В. Свидетельский иммунитет в гражданском процессуальном праве. *Известия высших учебных заведений*. 2006. № 2. С. 109–119.
8. Молчанов В.В. Развитие учения о свидетелях и свидетельских показаниях в гражданском процессе : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2009. 451 с.
9. Новікова Н.А. Показання свідків у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2018. 241 с.
10. Новікова Н.А. Показання свідків у цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2018. 20 с.
11. Фокина М.А. Свидетельский иммунитет в гражданском судопроизводстве. *Правоведение*. 1995. № № 4–5. С. 24–32.
12. Фокина М.А. Механизм доказывания по гражданским делам : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2011. 612 с.
13. Сліпченко О.І. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. 210 с.
14. Сліпченко О.І. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. 20 с.

15. Штефан А.С. Імунітет свідка у цивільному судочинстві. *Судова апеляція*. 2018. № 3. С. 85–94.
16. Чупрун Є.В. Показання свідків у цивільному судочинстві. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : тези доповідей учасників Науково-практичної конференції з нагоди святкування Дня науки, м. Харків, 15 травня 2020 р. ; МВС України. Харків : ХНУВС, 2020. С. 295–298.
17. Чупрун Є.В. Урахування позитивного практичного досвіду зарубіжних країн щодо забезпечення права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 2 березня 2021 р. ; МВС України. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2021. С. 98–100.
18. Нахова Е.А. Процессуальные новеллы доказательственного права в гражданском и арбитражном судопроизводстве. *Вестник Санкт-Петербургской юридической академии*. 2011. № 2. С. 36–45.
19. Ткаля О.В. Правовий імунітет в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2010. 20 с.
20. Васильченко О.П. Правові імунітети як винятки реалізації принципу рівності прав та свобод людини та громадянина в Україні. *Наше право*. 2014. № 7. С. 58–64.
21. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 20.04.2021).
22. Цивільний процес : навчальний посібник / за ред. В.А. Кройтора. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. 278 с.
23. Юдельсон К.С. Судебные доказательства и практика их использования в советском гражданском процессе. Москва : Госюриздат, 1956. 249 с.
24. Цивільний процес : підручник / за заг. ред. М.М. Ясинка. Київ : Алерта, 2014. 744 с.
25. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.08.2021).
26. Кройтор В.А. Гражданский процесс : учебное пособие для подготовки к зачету и экзамену. 3-е изд., перераб. и доп. Харьков : Эспада, 2006. 238 с.
27. Гусак О.С. Принципы судочинства в системе принципов права: теоретико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. С. 70.
28. Титов В.Д. О специфике определений в юриспруденции. *Проблеми філософії права*. 2005. Т. III. № № 1–2. С. 45–50.
29. Кройтор В.А. Підходи до визначення поняття принципів цивільного права: нормативістська та природно-правова концепції. *Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 91-річчю із дня народження В.П. Маслова, м. Харків, 15 лютого 2013 р. Харків : Право, 2013. С. 63–64.
30. Юридична енциклопедія : у 6-и т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1999. Т. 2 : Д – Й. 744 с.
31. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=13289 (дата звернення: 24.08.2021).
32. Васильєв С. В. Енциклопедія цивільного судочинства: основні інститути та теоретичні засади. Київ : Алерта, 2021. 658 с.
33. Треушников М.К. Судебные доказательства. Москва : Городец, 1997. 320 с.
34. Молчанов В.В. Развитие учения о свидетелях и свидетельских показаниях в гражданском процессе : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2009. 50 с.
35. Тофтул М.Г. Логіка : підручник. 2-ге, виправл. та доп. Київ : Академія, 2006. 400 с.
36. Конверський А.Є. Логіка : підручник для студентів юридичних факультетів. 5-те вид., переробл. та доп. Київ, 2016. 320 с.

37. Молчанов В.В. Свидетельский иммунитет в гражданском процессе. *Правоведение*. 2006. № 2. С. 109–119.
38. Грень Н.М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом примусової медіації: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. С. 68.
39. Негодченко О.В., Блінова Г. О. Сучасні реалії правового забезпечення таємниці сповіді. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 105.
40. Васильєв С.В. Цивільний процес : навчальний посібник. Харків : Одісей, 2008. С. 159.
41. Пристінський І.О. Правове забезпечення таємниці сповіді в чинному законодавстві України та канолах Православної церкви. *Адвокат*. 2011. № 9. С. 23.
42. Словник української мови : в 11-и т. 1972. Т. 3. С. 648. URL: <http://sum.in.ua/s/znachennja> (дата звернення: 22.04.2020).
43. Штефан М.Й. Цивільний процес : підручник для юридичних спеціальних вищих закладів освіти. Київ : Ін Юре. 2001. 696 с.
44. Решетникова И. В. Доказывание в гражданском процессе : учебное практическое пособие для магистров. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2014. 527 с.

